

Mesjanizm w „Księgach narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego” Adama Mickiewicza

„Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego” Adama Mickiewicza powstały i zostały wydane w Paryżu w 1832 roku, po klęsce powstania listopadowego i rozpoczęciu Wielkiej Emigracji. Utrata nadziei na szybkie odzyskanie niepodległości, rozproszenie polskich uchodźców oraz konflikty między emigracyjnymi ugrupowaniami skłoniły poetę do poszukiwania odpowiedzi na pytanie o sens narodowej klęski. Mickiewicz pragnął nie tylko pocieszyć rodaków, lecz także wskazać im moralne obowiązki i przekonać, że ich cierpienie może stać się początkiem przyszłego odrodzenia. W tym celu posłużył się koncepcją mesjanizmu, zgodnie z którą naród polski otrzymał od Boga szczególną misję wobec innych narodów.

Mesjanizm romantyczny opierał się na przekonaniu, że historia nie jest przypadkowym następstwem wydarzeń, lecz realizacją ukrytego planu Opatrzności. Cierpienie zbiorowości może mieć sens podobny do ofiary Chrystusa: prowadzi przez mękę i śmierć ku zmartwychwstaniu. Polska, podzielona przez trzy mocarstwa i pozbawiona własnego państwa, została przedstawiona jako naród niewinnie umęczony. Jej przyszłe odrodzenie miało zapoczątkować wyzwolenie innych ludów Europy. Chosenness Polaków nie oznaczała zatem prawa do panowania nad innymi, lecz obowiązek służby wolności, dawania moralnego przykładu i ponoszenia ofiary.

„Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego” są jednym z najpełniejszych wyrazów mesjanistycznych poglądów Mickiewicza. Nie stanowią jednak dokładnego programu kolejnego powstania ani kodeksu przygotowującego do ostatecznej rozprawy z zaborcami. Poeta nie określił w nich konkretnych metod walki, struktur przyszłego państwa czy zasad organizacji

wojskowej. Przedstawił przede wszystkim program moralny i religijny. Jego zdaniem odzyskanie niepodległości wymagało przezwyciężenia egoizmu, sporów partyjnych, pychy i przywiązania do osobistych korzyści. Zanim Polacy odbudują państwo, powinni stworzyć wspólnotę opartą na wierze, braterstwie, miłości do ojczyzny i gotowości do poświęcenia.

Dzieło składa się z dwóch powiązanych, lecz odmiennych części. „Księgi narodu polskiego” przynoszą historiozoficzną interpretację dziejów ludzkości oraz Polski. Nie jest to naukowy wykład historiograficzny ani dokładna kronika wydarzeń. Mickiewicz wybiera fakty, przekształca je i nadaje im znaczenie religijne, aby udowodnić, że Polska odgrywa w historii rolę narodu-męczennika. „Księgi pielgrzymstwa polskiego” są natomiast zbiorem pouczeń, przypowieści, ostrzeżeń i nakazów skierowanych bezpośrednio do emigrantów. Pierwsza część wyjaśnia sens przeszłości, druga określa obowiązki wynikające z tej interpretacji.

Historiozofia „Ksiąg narodu polskiego”

W „Księgach narodu polskiego” Mickiewicz przedstawia dzieje świata jako historię walki wiary i wolności z bałwochwalstwem oraz despotyzmem. Początkowo ludzie mieli wierzyć w jednego Boga i żyć w wolności. Z czasem jednak stworzyli sobie fałszywych bogów, a władzę zaczęli otaczać religijnym kultem. Królowie i cesarze uznali się za istoty stojące ponad innymi ludźmi. W ten sposób zrodziły się tyrania, niewola i nierówność.

W dziejach ludzkości najważniejszym wydarzeniem było przyjście Chrystusa. Głosił On prawdę o jednym Bogu, miłość bliźniego i duchową równość wszystkich ludzi. Chrześcijaństwo przyniosło więc nie tylko objawienie religijne, ale również ideę wolności. Według Mickiewicza prawdziwa religia nie może istnieć bez poszanowania ludzkiej godności. Wiara i wolność są

ze sobą nierozzerwalnie związane, ponieważ despotyzm oznacza bunt przeciwko boskiemu porządkowi.

Po przyjęciu chrześcijaństwa narody europejskie nie pozostały jednak wierne jego nauce. Monarchowie podporządkowali religię swoim interesom, zaczęli prowadzić wojny o władzę i terytorium, a poddanych traktowali jak własność. Na miejsce dawnych bożków pojawiły się nowe: absolutna władza, bogactwo, interes państwowy i przemoc. Europa nazywała się chrześcijańską, lecz w rzeczywistości zapomniała o Ewangelii. Jej polityka została oparta na egoizmie, równowadze sił, tajnych układach i prawie silniejszego.

Cesarowie nie symbolizują w tym wywodzie bezpośrednio samych rozbiorów Polski. Są raczej pierwowzorem wszystkich despotycznych władców, którzy żądają od poddanych bezwzględного posłuszeństwa. Nowożytni monarchowie europejscy kontynuują ich dzieło, ponieważ przedkładają własną potęgę nad wolność człowieka. Rozbiory stają się natomiast najpełniejszym dowodem moralnego upadku Europy. Trzy mocarstwa dokonały zbrodni na narodzie, który symbolizował wolność, a pozostałe państwa przyjęły ten fakt z obojętnością.

Na tym tle Mickiewicz przedstawia wyidealizowany obraz historii Polski. Rzeczpospolita miała pozostawać wierna chrześcijańskiej wolności, w przeciwieństwie do państw rządzonych przez absolutnych monarchów. Król polski nie był dziedzicznym despotą, lecz władcą wybieranym przez obywateli. Polska przyjmowała inne narody do swojej wspólnoty nie za pomocą przemocy, ale przez braterstwo. Szczególnym przykładem takiej postawy było połączenie Polski z Litwą. Mickiewicz ukazuje je jako dobrowolny związek zbudowany na miłości, wspólnej wierze i wolności, a nie jako podbój silniejszego państwa.

Wizja ta ma charakter mitu narodowego, a nie obiektywnego obrazu przeszłości. Poeta pomija konflikty społeczne, ograniczenie praw obywatelskich do części społeczeństwa,

poddaństwo chłopów oraz spory między narodami Rzeczypospolitej. Nie zamierza jednak pisać krytycznej historii państwa. Tworzy wzorzec moralny, który ma pokazać emigrantom, jakie wartości powinni ocalić i rozwinąć w przyszłej Polsce. Dawna Rzeczpospolita staje się symbolem wspólnoty wielu ludów, religijnej tolerancji i dobrowolnego braterstwa.

Misja Polski polega na połączeniu wiary z wolnością. Naród polski nie jest wybrany dlatego, że posiada szczególne pochodzenie, siłę militarną czy prawo do rządzenia innymi. Jego wybranie wynika z wierności określonym wartościom oraz gotowości poniesienia za nie ofiary. Mickiewicz przeciwstawia narodową misję imperializmowi. Polska ma jednoczyć ludy przez przykład i miłość, a nie przez przemoc. Jej wielkość nie polega na podbijaniu terytoriów, lecz na służeniu powszechnej wolności.

Kulminacyjnym wydarzeniem narodowej historii są rozbiory. Austria, Prusy i Rosja zostają przedstawione jako despotyczni prześladowcy, którzy wspólnie dokonują zbrodni na niewinnej Polsce. Los narodu zostaje wystylizowany na wzór męki Chrystusa. Polska zostaje zdradzona, osądzona, umęczona, zabita i złożona do grobu. Grobem tym jest polityczna niewola, natomiast rozproszenie Polaków po świecie odpowiada okresowi oczekiwania na zmartwychwstanie.

Analogia między Chrystusem a Polską nie oznacza ich całkowitego utożsamienia. Mickiewicz przenosi schemat ewangelicznej męki na dzieje zbiorowości. Tak jak śmierć Chrystusa przyniosła ludziom nadzieję zbawienia, tak cierpienie Polski ma doprowadzić do odrodzenia idei wolności w Europie. Naród, który pozornie przestał istnieć, w rzeczywistości zachował duszę i historyczne posłannictwo. Jego śmierć nie jest końcem, ale etapem prowadzącym do przyszłego zwycięstwa.

Mesjanistyczna historiozofia osiąga punkt kulminacyjny w

zapowiedzi zmartwychwstania Polski. Poeta głosi, że naród powstanie z grobu, a jego odrodzenie zapoczątkuje wyzwolenie innych ludów. Polska nie odzyska wolności wyłącznie dla siebie. Jej zwycięstwo ma obalić europejski porządek oparty na przemocy, absolutyzmie i egoizmie mocarstw. W ten sposób narodowa sprawa zostaje podniesiona do rangi sprawy ogólnoludzkiej.

Idea ta przynosiła emigrantom pocieszenie po klęsce powstania listopadowego. Pozwalała uwierzyć, że przegrana militarna nie oznacza ostatecznej klęski historycznej. Śmierć powstańców, więzienie, zesłanie i wygnanie otrzymywały religijny sens. Mickiewicz starał się ochronić rodaków przed rozpaczą, przekonując, że ich cierpienie jest częścią większego planu.

Mesjanizm nie jest jednak prostą pochwałą cierpienia ani zachętą do biernego oczekiwania na cud. Ofiara uzyskuje wartość tylko wtedy, gdy służy wolności i wynika z moralnej wierności. Mickiewicz nie nakazuje emigrantom bezczynności. Przeciwnie – oczekuje od nich pracy nad sobą, jedności, apostołstwa i gotowości do działania. Boska Opatrzność nie zwalnia człowieka z odpowiedzialności. Nadaje natomiast jego działaniom kierunek oraz pozwala zachować nadzieję mimo klęski.

Pielgrzymstwo jako dusza narodu

W „Księgach pielgrzymstwa polskiego” Mickiewicz zwraca się bezpośrednio do uczestników Wielkiej Emigracji. Nie nazywa ich zwykłymi wygnańcami ani tułaczami, lecz pielgrzymami. Różnica ma zasadnicze znaczenie. Tułacz przemieszcza się bez określonego celu, natomiast pielgrzym zmierza do miejsca świętego. Dla polskich emigrantów takim miejscem jest wolna i niepodległa ojczyzna. Ich pobyt poza krajem ma więc charakter przejściowy, a wszystkie działania powinny służyć przyszłemu powrotowi.

Nazwa „pielgrzymstwo polskie” przekształca doświadczenie

emigracji. Wygnanie przestaje oznaczać jedynie przegraną, bezdomność i polityczną bezsilność. Staje się misją. Polacy rozsiani po Europie mają przypominać innym narodom o prawie do wolności. Powinni być apostołami idei, za którą walczyli, oraz świadkami zbrodni popełnionej przez zaborców. Podobnie jak uczniowie Chrystusa rozeszli się po świecie, aby głosić Ewangelię, tak polscy pielgrzymi mają rozpowszechniać przekonanie o braterstwie i wolności ludów.

Mickiewicz nazywa emigrację duszą narodu, ponieważ to właśnie ona zachowała możliwość swobodnego działania i mówienia o sprawie polskiej. Kraj pozostawał pod kontrolą zaborców, natomiast przebywający za granicą uchodźcy mogli organizować się, publikować i nawiązywać kontakty z przedstawicielami innych społeczeństw. Ta uprzywilejowana sytuacja nakładała jednak na nich szczególną odpowiedzialność. Emigrant nie miał prawa ograniczyć się do urządzenia sobie wygodnego życia we Francji czy innym państwie. Powinien pamiętać, że opuścił kraj nie w poszukiwaniu majątku, lecz z powodu walki o wolność.

Pielgrzymi mają przede wszystkim dawać moralny przykład. Mickiewicz wymaga od nich uczciwości, prostoty, odwagi, ofiarności i gotowości służenia innym. Człowiek walczący o niepodległość nie może kierować się prywatą ani pragnieniem kariery. Jeżeli emigranci będą zachowywać się jak polityczni intryganci, stracą prawo do występowania w imieniu cierpiącego narodu. Odrodzenie państwa musi zostać poprzedzone moralnym odrodzeniem ludzi, którzy mają je tworzyć.

Największym zagrożeniem dla emigracji są według Mickiewicza wewnętrzne podziały. Po klęsce powstania listopadowego wśród uchodźców rozwinęły się liczne stronnictwa różniące się poglądami na przyszły ustrój Polski, sposoby walki i ocenę przyczyn porażki. Poeta obawiał się, że spory te doprowadzą do rozbicia wspólnoty oraz zmarnowania narodowej energii. Wzywał więc do zaprzestania kłótni, wzajemnych oskarżeń i walki o przywództwo.

Nie oznacza to, że Mickiewicz opracował jeden szczegółowy program polityczny, któremu wszyscy mieli się podporządkować. Jego propozycja dotyczyła raczej jedności moralnej niż organizacyjnej. Najważniejsze miały być wspólne wartości: niepodległość, chrześcijańska miłość, równość, braterstwo oraz wolność ludów. Debaty o formie przyszłego rządu uważał za przedwczesne, jeżeli prowadziły do osłabienia walki o samo istnienie państwa. Wierzył, że sprawiedliwe instytucje mogą powstać dopiero dzięki ludziom odpowiednio ukształtowanym moralnie.

Takie stanowisko miało siłę jednoczącą, ale pozostawało politycznie nieprecyzyjne. Mickiewicz bardziej ufał moralnemu duchowi wspólnoty niż gotowym konstytucjom, doktrynom i systemom. Zakładał, że po odzyskaniu niepodległości naród wierny wolności stworzy właściwy porządek. Nie wyjaśniał jednak dokładnie, jak rozwiązać przyszłe konflikty społeczne ani jak zagwarantować prawa wszystkim obywateli. „Księgi” są więc przede wszystkim manifestem religijno-patriotycznym, a nie projektem ustroju.

W programie Mickiewicza można odnaleźć silne wartości demokratyczne. Poeta sprzeciwia się despotyzmowi, przywilejom wynikającym jedynie z urodzenia oraz traktowaniu ludzi jak poddanych należących do monarchy. Podkreśla godność jednostki, braterstwo narodów i prawo każdego ludu do samostanowienia. Wolność Polski zostaje nierozzerwalnie związana z wolnością innych. Polacy nie mogą domagać się niepodległości wyłącznie dla siebie, pozostając obojętni na niewolę pozostałych społeczeństw.

Pielgrzym ma zatem łączyć patriotyzm z uniwersalizmem. Powinien kochać własną ojczyznę, ale nie wolno mu pogardzać innymi narodami. Polska misja nie polega na wywyższaniu się, lecz na dawaniu przykładu ofiarnej walki. Chosenness staje się zobowiązaniem, a nie przywilejem. Im większą rolę Mickiewicz przypisuje Polakom, tym większych wymaga od nich cnót.

Ważnym elementem programu jest również szacunek dla narodowej tradycji. Emigranci, żyjąc wśród obcych kultur, nie powinni wyrzekać się języka, obyczajów ani pamięci historycznej. Zachowanie tradycji nie oznacza jednak bezkrytycznego naśladowania przeszłości. Jej najważniejsze wartości – wolność, religijność, solidarność i idea dobrowolnej wspólnoty – mają zostać rozwinięte w przyszłej Rzeczypospolitej.

Mickiewicz przestrzega pielgrzymów przed uzależnianiem sprawy polskiej od europejskich rządów. Państwa Zachodu kierują się przede wszystkim własnym interesem, dlatego nie należy oczekiwać, że bezinteresownie przywrócą Polsce niepodległość. Pomoc może przyjść raczej od ludów pragnących wolności niż od monarchów i dyplomatów broniących istniejącego porządku. Polska walka powinna więc połączyć się z ogólnoeuropejskim ruchem przeciwko tyranii.

Pielgrzymstwo ma przygotowywać przyszłe odrodzenie nie tylko słowami, lecz również postawą. Apostoł wolności musi sam być człowiekiem wolnym wewnątrz: nie może pozostawać niewolnikiem pychy, pieniędzy, stanowiska ani partyjnej ambicji. Walka polityczna zostaje w ten sposób połączona z pracą nad charakterem. Człowiek niezdolny do solidarności z rodakami nie stworzy sprawiedliwego państwa, nawet jeśli będzie posługiwał się patriotycznymi hasłami.

Modlitwa i wezwanie do działania

„Księgi pielgrzymstwa polskiego” kończą się „Modlitwą pielgrzyma” oraz „Litanią pielgrzymską”. Zakończenie to podkreśla religijny charakter całego programu. Emigranci proszą Boga o wiarę, nadzieję, jedność, wytrwałość i wyzwolenie spod władzy zaborców. Modlitwa nie ma jednak wyłącznie kontemplacyjnego ani pokojowego charakteru. Pojawiają się w niej prośby o możliwość skutecznego działania, odzyskanie narodowych znaków oraz „wojnę powszechną za wolność ludów”.

Sformułowanie to wskazuje, że Mickiewicz oczekiwał wielkiego europejskiego przełomu, w którym walka Polski połączy się z wystąpieniami innych zniewolonych społeczeństw. Nie chodziło mu o wojnę prowadzoną dla podboju czy chwały monarchów, lecz o rewolucyjne starcie z despotyzmem. Modlitwa łączy więc ufność w pomoc Boga z gotowością do czynu. Pielgrzym ma modlić się o wolność, ale również być przygotowany do poniesienia dla niej ofiary.

Religijność „Ksiąg” ma wymiar publiczny, choć Mickiewicz podkreśla znaczenie szczerej i pokornej modlitwy. Wiara nie może stać się pustym obrzędem ani narzędziem politycznej propagandy. Powinna prowadzić do miłości, braterstwa i odpowiedzialności. Naród, który uważa się za wybrany, musi potwierdzać swoją misję postępowaniem. Sama deklaracja przywiązania do Boga nie wystarczy, jeżeli towarzyszą jej egoizm, pogarda i walka o władzę.

Biblijna stylizacja dzieła

Mesjanistyczna treść utworu została wyrażona za pomocą stylizacji biblijnej. Już tytuł „Księgi” przywołuje skojarzenia z księgami Pisma Świętego. Mickiewicz posługuje się uroczystym, podniosłym tonem, licznymi powtórzeniami, paralelizmami składniowymi, archaizmami oraz zdaniami rozpoczynającymi się od spójnika „i”. Taka składnia przypomina polskie przekłady Biblii i nadaje wypowiedzi rytm proroczego objawienia.

W „Księgach narodu polskiego” poeta naśladuje sposób opowiadania znany ze Starego Testamentu oraz Ewangelii. Historia ludzkości zostaje przedstawiona jako dzieje odejścia od Boga, pojawienia się Zbawiciela, grzechu, kary i przyszłego odkupienia. Los Polski opisany jest za pomocą obrazów męki, śmierci, grobu i zmartwychwstania Chrystusa. Dzięki temu wydarzenia polityczne otrzymują rangę sakralną.

W „Księgach pielgrzymstwa polskiego” ważną rolę odgrywają

przypowieści wzorowane na ewangelicznych. Mickiewicz przedstawia sytuacje, które mają prowadzić czytelnika do ogólnej nauki moralnej. Posługuje się bezpośrednimi zwrotami do pielgrzymów, nakazami, przestrogami i aforystycznymi zdaniami. Poeta przemawia jak prorok, kaznodzieja i duchowy przewodnik wspólnoty.

Stylizacja biblijna służy nie tylko ozdobie. Ma przekonać odbiorców, że dzieje Polski należy rozpatrywać w porządku dobra i zła, winy, ofiary oraz odkupienia. Nadaje poglądom Mickiewicza ton prawdy pewnej i niemal objawionej. Trzeba jednak pamiętać, że „Księgi” pozostają dziełem literackim i politycznym, a nie tekstem religijnym równym Biblii. To poeta tworzy analogie, interpretuje historię oraz nadaje jej mesjanistyczny sens.

Znaczenie i niejednoznaczność mesjanizmu

Mesjanizm „Ksiąg” spełniał kilka funkcji. Przede wszystkim podtrzymywał nadzieję po narodowej klęsce. Przekonywał, że utrata państwa nie oznacza śmierci narodu, jeśli zachował on wiarę, pamięć i wolę działania. Nadawał sens ofiarom powstania, zesłańcom oraz emigrantom. Wzywał do solidarności i przypominał, że wolność Polski powinna służyć sprawie wszystkich ludów.

Koncepcja ta mogła jednak prowadzić do niebezpiecznych uproszczeń. Uznanie cierpienia za znak wybrania groziło jego idealizowaniem. Mit niewinnej Polski pomijał błędy społeczne i polityczne dawnej Rzeczypospolitej. Przekonanie o szczególnej misji narodu mogło także przerodzić się w poczucie wyższości, choć sam Mickiewicz przedstawiał wybranie przede wszystkim jako obowiązek służby. Religijna interpretacja historii nie zastępowała również konkretnego programu politycznego.

Siła „Ksiąg” nie polega więc na trafności wszystkich ocen

historycznych. Dzieło należy odczytywać przede wszystkim jako próbę duchowego ocalenia wspólnoty, która utraciła państwo i znalazła się w głębokim kryzysie. Mickiewicz stworzył opowieść pozwalającą przemienić klęskę w zobowiązanie, a wygnanie w pielgrzymkę. Emigrant miał przestać czuć się bezdomnym przegranym i uznać siebie za członka wspólnoty zmierzającej ku wolnej ojczyźnie.

Obie części utworu wzajemnie się uzupełniają. „Księgi narodu polskiego” odpowiadają na pytanie, dlaczego Polska cierpi i jakie miejsce zajmuje w dziejach Europy. „Księgi pielgrzymstwa polskiego” wyjaśniają natomiast, jak powinni postępować Polacy, skoro ich naród otrzymał taką misję. Z historiozofii wynika etyka: skoro Polska cierpi za wolność, jej przedstawiciele muszą być wierni wolności, solidarni i gotowi do poświęcenia.

Mesjanizm Mickiewicza łączy zatem trzy podstawowe przekonania. Po pierwsze, narodowa niewola ma sens podobny do męki Chrystusa i prowadzi ku odrodzeniu. Po drugie, zmartwychwstanie Polski ma zapoczątkować wyzwolenie innych narodów. Po trzecie, emigranci jako pielgrzymi i apostołowie muszą moralnie przygotowywać to zwycięstwo, przezwyciężając własny egoizm oraz polityczne podziały.

„Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego” są więc jednocześnie narodową ewangelią, manifestem wolności i moralnym rachunkiem sumienia emigracji. Mickiewicz nie stworzył szczegółowego planu odzyskania niepodległości. Wskazał jednak wartości, bez których żaden polityczny program nie mógłby doprowadzić do prawdziwego odrodzenia: wiarę, miłość, jedność, odpowiedzialność i służbę powszechnej wolności. W jego wizji Polska ma powstać z grobu nie po to, aby zająć miejsce dawnych mocarstw, lecz aby pomóc stworzyć Europę opartą na braterstwie narodów. Właśnie w tym połączeniu narodowej ofiary z uniwersalną misją ujawnia się istota Mickiewiczowskiego mesjanizmu.

Jeśli szukacie pomocy w napisaniu własnej pracy - potrzebujecie korepetycji, konsultacji to polecamy stronę [pisanie prac](#) - fachowa pomoc w pisaniu prac - oczywiście tylko w granicach prawa.